

Przemysław Dyrłaga

PROGRAM EDUKACJI REGIONALNEJ O ŻYWIECCZYŹNIE

WPROWADZENIE

Żywiecyczna jest regionem specyficznym – położona na pograniczu ze Słowacją, była obszarem różnorodnych wpływów kulturowych – polskich, węgierskich, słowackich, czeskich i niemieckich. Pewną rolę odegrało też w przeszłości osadnictwo wołoskie (o genezie rumuńsko-ruskiej) oraz prowadzona w niektórych rejonach przez Habsburgów akcja kolonizacyjna Niemców austriackich, głównie z Tyrolu. Geneza miejscowej kultury jest zatem niezwykle złożona, dzięki czemu region jest bardzo zróżnicowany wewnątrz i pod wieloma względami atrakcyjny turystycznie. Wielkie znaczenie dla ukształtowania jego tożsamości miało również specyficzne położenie geograficzne – w dolinach rzek Soły i Koszarawy oraz potoków, będących ich dopływami – a także sąsiedztwo nie mniej zróżnicowanych regionów – Śląska Cieszyńskiego, Małopolski, Kiszycy i Orawy. Z historycznego punktu widzenia pamiętać jednak należy, że Żywiecyczna mimo swych dawnych i obecnych związków ze Śląskiem stanowi część Małopolski, a jej dorobek kulturowy jest również bliższy temu regionowi niż pozostałym sąsiednim regionom. Choć istnieją już propozycje programów edukacji regionalnej dla Śląska i Małopolski i ogłoszono również konkurs na propozycję edukacji regionalnej na Żywiecyczyźnie, to jednak nadal brak programu integrującego wiedzę o regionie na lekcjach różnych przedmiotów. Niniejsza propozycja jest próbą nie tylko wypełnienia tej luki, ale i zaangażowania młodzieży szkolnej wraz z nauczycielami do poznawania różnych aspektów otaczającego środowiska, jego historii, kultury i innych walorów. Program ten ma również w założeniu przyczynić się do lepszego poznania przez uczniów zasad funkcjonowania otoczenia, w którym żyją i z którym wielu z nich będzie związanych przez całe życie.

Proponowany program traktuje materiał o Żywiecyczyźnie w sposób kompleksowy i zawiera przykłady ważnych treści, które powinny zostać uwzględnione na lekcjach różnych przedmiotów jako zasadnicze dla realizacji edukacji regionalnej. Są to jednak tylko propozycje, które mają pomóc przy konstruowaniu własnej wizji edukacji o Żywiecyczyźnie, bowiem od możliwości konkretnej szkoły oraz możliwości i potrzeb środowiska, w którym ona pracuje, powinien zależeć wybór określonych treści oraz metod i form ich przekazu uczniom.

Przyjmując do realizacji wybrane treści programu pamiętać również należy, że współczesna szkoła w zakresie edukacji regionalnej powinna uwzględniać współpracę z kultywującymi dawne obrzędy i tradycje organizacjami takimi jak Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej (i jemu podobne lokalne towarzystwa), Koła Gospodyń Wiejskich, zespoły regionalne, itp. Ich możliwości mogą pomóc przy realizacji szerokiego zakresu działań informacyjnych na temat dawnego i obecnego stanu kultury i to nie tylko ludowej w regionie. Poza tym równie istotna może okazać się działalność edukacyjna różnych instytucji (państwowych, samorządowych, nadleśnictw, parafii, muzeum w Żywcu, itp.), organizacji i towarzystw (np.: PTTK Oddział Babiogórski w Żywcu, Towarzystwo Naukowe Żywieckie).

Niniejszy program jest zbiorem propozycji kompleksowego potraktowania tematyki regionalnej w edukacji szkolnej na poziomie gimnazjum, ale może być również wykorzystany po określonych modyfikacjach również w szkołach podstawowych oraz ponadgimnazjalnych.

CELE EDUKACYJNE

Cele ogólne:

- rozbudzenie w uczniach zainteresowania kulturą, przeszłością, teraźniejszością oraz przyszłością regionu, gminy, miejscowości;
- dostarczenie uczniowi niezbędnej wiedzy w zakresie najważniejszych zjawisk i procesów kształtujących odrębność i tożsamość regionu;
- utrwalenie w uczniach zrozumienia podstawowych wartości patriotycznych i moralnych (duma

z osiągnięć przodków, ich dorobku, kultury) oraz uświadomienie uczniom miejsca Żywiecczyny w Polsce i Europie;

- kształtowanie postawy odpowiedzialności za przekaz dziedzictwa kulturowego i ponadczasowe kultywowanie związanych z nim wartości;
- rozwijanie umiejętności komunikowania się, wrażliwości i otwartości na poglądy innych ludzi.

Cele operacyjne:

Uczeń:

1. Poznaje:

- historię regionu, gminy i miejscowości, z których pochodzi;
- zabytki sztuki w regionie, gminie, rodzinnej miejscowości;
- regionalną i miejscową kulturę ludową, jej cechy charakterystyczne, a zwłaszcza nazewnictwo, gwarę, muzykę, stroje, tańce oraz zwyczaje i obyczaje;
- zasoby przyrodnicze regionu, zachodzące w nich zmiany;
- geografę regionu, ze szczególnym uwzględnieniem topografii;
- wybranych, ważniejszych twórców ludowych lub inne ważne dla historii i obecnego rozwoju regionu, gminy i rodzinnej miejscowości postacie.

2. Uczy się:

- dostrzegania różnych związków przyczynowo-skutkowych, czasowych, przestrzennych, kulturowych;
- myślenia analitycznego i syntetycznego, dociekliwości poznawczej;
- samodzielnego oceniania zjawisk i procesów kulturowych, wydarzeń i procesów historycznych, itp.
- wyszukiwania, interpretowania i wykorzystywania różnych źródeł wiedzy o regionie, gminie i miejscowości, od tekstów historycznych poczynając na przekazie ustnym i serwisach internetowych kończąc;
- sprawnego posługiwania się różnymi rodzajami map oraz czytania zawartych na nich informacji;
- samodzielnej oceny zakończonych i trwających procesów kulturowych i historycznych zachodzących w regionie, gminie i rodzinnej miejscowości;
- dostrzegania związków przeszłości z teraźniejszością i przyszłością;
- dostrzegania piękna kultury ludowej, zwłaszcza sztuki, oraz przyrody regionu;
- rozumienia podstawowych zwrotów i słownictwa gwarowego.

TREŚCI PROPONOWANE DO REALIZACJI NA LEKCJACH POSZCZEGÓLNYCH PRZEDMIOTÓW

Wiedza o społeczeństwie

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
Jak funkcjonuje nasza gmina?	Zakres działania gminy, kompetencje władz gminnych, ich organizacja, udział obywateli w sprawowaniu władzy, organizacja Urzędu Gminy (lub Urzędu Miejskiego w Żywcu)	Wycieczka do Urzędu Gminy (a w Żywcu do Urzędu Miejskiego) - rozmowa nauczająca lub pogadanka z udziałem pracownika Urzędu lub przedstawiciela samorządu gminnego (radnego). W podobny sposób można zrealizować o ile są ku temu możliwości treści dotyczące funkcjonowania władz powiatowych i wojewódzkich.
Nasza gmina w regionie.	powiązania ekonomiczne, komunikacyjne, możliwości rozwoju społeczno-ekonomicznego (bezrobocie, struktura wykształcenia,	Praca z mapami regionu, powiatu, ewentualnie gminy. Wykorzystanie informacji ze strony internetowej Urzędu Gminy (lub Urzędu

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
	zatrudnienia, itp.	Miejskiego w Żywcu) oraz własnych obserwacji uczniów.

Historia:

Na lekcjach historii obok pojedynczych tematów poświęconych historii lokalnej lub regionalnej należy koniecznie przy wybranych tematach z zakresu historii Polski uwzględnić treści dotyczące historii lokalnej i regionalnej.

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
Historia naszej miejscowości i jej zabytki.	<p>Przedstawienie najważniejszych wydarzeń i osiągnięć z historii miejscowości oraz tych z historii Polski i historii powszechnej, których echa miały wpływ na przeszłość miejscowości. Należy też uwzględnić ważne postacie z historii miejscowości lub pochodzące z miejscowości i powiązać je z konkretnymi osiągnięciami lokalnej społeczności.</p> <p>Prezentacja zabytków miejscowości z uwzględnieniem tradycji ustnej, jeśli to możliwe starych kronik lub dokumentów rodzinnych.</p>	<p>Prezentacja multimedialna lub jeżeli to możliwe krótka wycieczka po miejscowości, połączona z rozmową nauczającą odnośnie wybranych, ważnych dla lokalnej społeczności miejsc i obiektów, zwłaszcza zabytków.</p> <p>W przygotowaniu zajęć należy wykorzystać monografie poszczególnych miejscowości (jeżeli takowe istnieją).</p> <p>Dzięki poszukiwaniu ważnych dla dziejów miejscowości postaci historycznych nawiązana zostanie swoista (bo często wręcz rodzinna) więź pomiędzy uczniami a ich przodkami, co sprzyja nie tylko rozbudzaniu zainteresowań przeszłością, ale i integracji zdobywanej wiedzy.</p> <p>Życiorysy wielu wybitnych działaczy politycznych, samorządowych, artystów, itp. można znaleźć w <i>Słowniku biograficznym Żywiecczyzny</i>, t. I - Żywiec 1995, t. II - Żywiec 1997; t. III - Żywiec 2000, i pracy zbiorowej <i>Życiorysy na Żywiecczyźnie pisane</i>, Żywiec 2004.</p>
Spółczesność średniowieczna – miasta i wsie.	<p>Lokacja miasta i organizacja życia mieszczan na przykładzie Żywca.</p> <p>W przypadku wsi należy wybrać taką, która powstała w średniowieczu (może to być miejscowość, w której funkcjonuje szkoła lub sąsiednia) i omówić w jaki sposób powstała, jakie były zajęcia jej mieszkańców.</p>	<p>Praca z tekstami źródłowymi – A. Komonieccki, s. 27, 33-35; <i>Materiały do dziejów miasta Żywca...</i>, s. 47-51; <i>Inwentarze dóbr żywieckich z XVIII wieku ...</i>; pogadanka lub rozmowa nauczająca nawiązująca do obserwowanych relikwów przeszłości (ulicówka, podził na role lub zarębki – nazwy można porównać z nazwiskami chłopów, wymienionymi w <i>Inwentarzach</i>, lokalizacja starych kościołów, itp.)</p>
Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana w Polsce.	Należy uwzględnić sposób w jaki tworzone folwarki (skup sołectw i ról, wywłaszczanie chłopów lub przesuwanie na gorsze grunta, znoszenie wsi) oraz obciążenia jakim podlegali	Praca z tekstem źródłowym - można wykorzystać fragmenty: A. Komonieccki, <i>Dziejopis żywiecki</i> , s. 85, 119; 159, 243-246; <i>Inwentarze dóbr żywieckich z XVIII wieku ...</i> , Żywiec 1980 (warto wybrać miejscowość, w której działa szkoła lub sąsiednia, ponieważ

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
	chłopi zmuszeni do pracy w folwarkach. Zwrócić uwagę na proces tworzenia nowych wsi zwłaszcza zarębnych, oraz osadnictwo wołoskie i zjawisko zbójnictwa, jego źródła i znaczenia w miejscowym folklorze.	dzięki temu część uczniów odnajdzie nazwiska swoich dalekich przodków, co zaowocuje większym zainteresowaniem). Jako źródło interesujących informacji można wykorzystać również: Z. Rączka, <i>Przysiółek Pawlusie i jego mieszkańcy</i> , "Karta Groni XI", Żywiec 1981, s. 31-38; St. Szczotka, <i>Studia z dziejów prawa wołoskiego w Polsce</i> , "Czasopismo Historyczno-Prawne" 1949, t. 2, s. 355-418; Z. Poniedziałek, <i>Procesy osadnicze w państwie żywieckim (1608-1740)</i> , "Karta Groni IX-X", Żywiec 1980, s. 46-54; Z. Poniedziałek, <i>Zaludnienie państwa żywieckiego w latach 1629-1715</i> , "Karta Groni XI", Żywiec 1981, s. 21-30; U. Janicka-Krzywda, <i>Niespokojne Karpaty, czyli rzecz o zbójnictwie</i> , Warszawa-Kraków 1986.
Wojny Rzeczypospolitej ze sąsiadami w XVII w.	Przy omawianiu wydarzeń potopu szwedzkiego należy uwzględnić udział mieszczan i chłopów żywieckich w walce z najeźdźcami oraz fakt posiadania przez króla Jana Kazimierza dóbr żywieckich.	Praca z tekstem źródłowym - można wykorzystać fragmenty: A. Komoniecki, s. 194-199; J. Kachel, <i>Historia Łodygowic</i> , t. 1, bmw 2008, s. 149-158.
Konfederacja barska i I rozbiór Rzeczypospolitej.	Należy zwrócić uwagę na fakt pozostawiania Żywiecczyzny w orbicie toczących się walk konfederatów z wojskami rosyjskimi (Sucha Beskidzka, Góra Kocońska) oraz obecność tzw. Generalności w bezpośrednim sąsiedztwie regionu, w Białej i Cieszynie. Ponadto należy zwrócić uwagę na skutki tego, że już w wyniku I rozbioru Żywiecczyzna znalazła się w granicach Galicji – zaboru austriackiego.	Praca z tekstami źródłowymi, zob.: M. Miodoński, <i>Konfederacja 1768 w Żywcu</i> , "Gronie" nr V, Żywiec 2008, s. 143-145. Można także przeprowadzić rozmowę nauczającą podczas wycieczki do miejsca związanego z walkami toczonymi przez konfederatów (Cieszyn, Biała, Łodygowice, Kocień, Sucha Beskidzka)
Przemiany gospodarcze i społeczne na ziemiach polskich w XIX w.	Zwrócić uwagę na rozwój przemysłu w regionie i na długą tradycję niektórych do dziś istniejących zakładów (Browar, Solali, Sporysz) oraz rozwój szkolnictwa i życia politycznego (pierwsi chłopscy posłowie do galicyjskiego Sejmu Krajowego, m.in.: Józef Wolny, Jan Siwiec, Wojciech Szwed)	Pogadanka lub rozmowa nauczająca nawiązująca do obecnego stanu uprzemysłowienia regionu. Praca z tekstem źródłowym – Ks. Fr. Augustin, <i>Kroniki żywieckie</i> , s. 609-610; 617-621. Ciekawe informacje o dawnym przemyśle zob. np.: A. Spyra, <i>Browar Żywiec 1856-1996</i> , Żywiec 1996; K. Suchanek, <i>Z dziejów Węgierskiej Górki</i> , Węgierska Górka 2001; M. Tylza-Janosz, <i>Działalność gospodarcza Habsburgów na Żywiecczyźnie w XIX i XX wieku</i> , "Gronie" nr III, Żywiec 2007, s. 49-80.

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
Droga do odzyskania niepodległości	Należy podkreślić wzrost świadomości narodowej, do czego przyczyniły się rozwój szkolnictwa polskiego, życia politycznego oraz działalność takich organizacji jak Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół" w okresie autonomii. Szczególną uwagę należy jednak poświęcić wydarzeniom I wojny światowej (kompanie żywieckie i ich szlak bitewny, kandydatura arcyksięcia Karola Stafana na tron Polski) i pierwszym dniom po odzyskanie przez Polskę niepodległości. Warto tu wskazać lokalnych działaczy niepodległościowych.	Praca z tekstem popularnonaukowym. Można wykorzystać np. artykuły: G. Zielecka, <i>Powiat żywiecki w latach wojny 1914-1918</i> , "Karta Groni XVII", Żywiec 1993, s. 76-89; Z. Rączka, <i>Listopad 1918 w Żywiecczyźnie</i> , "Karta Groni XVI", Żywiec 1991, s. 125-132; B. Hyla: <i>Habsburgowie żywieccy w latach 1895-1947</i> , "Karta Groni XVI", Żywiec 1991, s. 18-24.
Kampania wrześniowa 1939 r.	Zwrócić uwagę na położenie strategiczne Żywiecczyzny, przygotowania do obrony (budowę umocnień w Węgierskiej Górcie, Przyborowie i Krzyżowej) oraz przebieg walk w pierwszych dniach września (Węgierska Górka, Zadziele).	Praca z tekstami źródłowymi oraz literaturą popularnonaukową i naukową, zob.: <i>Zmagania wojenne na Żywiecczyźnie 1939-1945</i> , red. E. Smoczek, Żywiec 1999; M. Zarwański, S. Suchanek, P. Suchanek, <i>Obrońcy Węgierskiej Górki</i> , Cieszyn 2002; St. Dobosz, <i>Wojna na Ziemi Żywieckiej od kwietnia 1939 r. do kwietnia 1945 r.</i> , Żywiec 2004. Wycieczka do schronu "Wędrowiec" w Węgierskiej Górcie połączona z rozmową nauczająca o przygotowaniach do wojny i kampanii wrześniowej 1939 r.
Ziemie polskie pod okupacją niemiecką podczas II wojny światowej.	Przy omawianiu sytuacji ludności polskiej na terenach włączonych bezpośrednio do Rzeszy uwzględnić niemiecką politykę germanizacyjną wobec górali oraz "Aktion Saybusch". Należy zwrócić uwagę na miejsca martyrologii znajdujące się w regionie oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie (Oświęcim-Brzezinka).	Praca z tekstami źródłowymi, zob.: Jan Śleziak, <i>Pamiętnik wysiedlonego z Żywiecczyzny 1939-1945</i> , Kamesznica 2007; P. Suchanek, <i>Obrońcy Węgierskiej Górki</i> , Cieszyn 2002. Wiele interesujących wspomnień z tego okresu zawierają również niektóre tomy "Karty Groni" i "Groni" oraz monografie miejscowości. Omówienie całokształtu sytuacji w regionie zob. St. Dobosz, <i>Wojna na Ziemi Żywieckiej od kwietnia 1939 r. do kwietnia 1945 r.</i> , Żywiec 2004.
Ruch oporu na ziemiach polskich podczas II wojny światowej.	Należy nawiązać do działalności AK i NSZ na Żywiecczyźnie	Pogadanka lub rozmowa nauczająca, ewentualnie praca z tekstem. Omówienie problematyki i teksty zob.: M. Zarwański, S. Suchanek, P. Suchanek, <i>Obrońcy Węgierskiej Górki</i> , Cieszyn 2002; St. Dobosz, <i>Wojna na Ziemi Żywieckiej od</i>

<i>Treści programowe</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i form realizacji, uwagi</i>
		<i>kwietnia 1939 r. do kwietnia 1945 r., Żywiec 2004.</i>
Losy ludności żydowskiej na ziemiach polskich – holokaust.	Omawiając niemiecką politykę wobec Żydów na ziemiach polskich, tworzenie gett, ich funkcjonowanie, a następnie zagładę, można te procesy prześledzić na przykładzie ludności gmin żydowskich Zabłocia i Milówki.	Prezentacja multimedialna połączona z pogadanką lub rozmową nauczającą. Można wykorzystać filmy o holokauście dostępne w ofercie Muzeum Byłego Nazistowskiego Obozu Koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Praca z tekstem źródłowym – dobra relacja zob. "Gronie" nr 3 z 2007 i nr V z 2008 r. Ciekawe informacje zob: R. Caputa, I. Jeziorski, <i>Okruchy pamięci. Z dziejów Żydów na Żywiecczyźnie</i> , Kraków 2000, zwłaszcza s. 117-131; <i>Studia Iudaica</i> , Żywiec 2004.
Przemiany ekonomiczno-społeczne w Polsce Ludowej.	Po przedstawieniu skutków II wojny światowej omówić dzieło odbudowy, uwzględniając zarówno zmiany korzystne dla wsi (podniesienie poziomu wykształcenia, likwidacja analfabetyzmu, elektryfikacja, początki telefonizacji, budowę dróg), jak też antyspołeczną politykę władz komunistycznych (nacjonalizacja, problemy z budową kościołów; powstanie gospodarstw państwowych, kontrola państwa nad wszelkimi inicjatywami społ., wymuszanie tzw. czynów społecznych).	Pogadanka lub rozmowa nauczająca, w której koniecznie należy nawiązać do obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, wskazując jej źródła. Straty wojenne i sytuację bezpośrednio po wojnie można omówić na przykładzie: Br. Sroka, <i>Straty poniesione przez mieszkańców Gilowic w wyniku wojny w latach 1939-1945</i> , bmv 2006. Odnosnie przemian powojennych zob. monografie poszczególnych miejscowości. Interesujące informacje o oporze społ. wobec komunistów zob. też: D. Suchorowska, <i>Najdłużej stawiali opór na Podbeskidziu. Zbrojne podziemie na Podbeskidziu 1945-1950</i> , Kraków 1993. Odnosnie stosunku władz do Kościoła zob. przede wszystkim: A. Tyc, <i>Dzieje parafii w Ciścu (1970-1997)</i> , Kraków 2000.

Szczególną rolę w realizacji wskazanych powyżej treści programowych mogą również odegrać nie mieszczące się w ramach konkretnych tematów wycieczki do miejsc o znaczeniu historycznym, w kontekście których zostanie omówiona określona tematyka regionalna, np. zwiedzanie Żywca z uwzględnieniem jego historii i ważniejszych zabytków (zespół zamkowo-parkowy, rynek, kościoły św. Krzyża i farny, Muzeum – dział historyczny).

Religia:

<i>Tematy</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i formy realizacji, uwagi</i>
Kult Matki Boskiej na Żywiecczyźnie – źródła i znaczenie.	Sanktuaria na ziemi żywieckiej i w najbliższej okolicy, ich krótka historia i znaczenie dla regionu.	<p>Pogadanka na temat znaczenia kultu Matki Bożej w Kościele, w kontekście której uwzględnić rozwój kultu maryjnego na Żywiecczyźnie.</p> <p>Prezentacja multimedialna przedstawiająca główne sanktuaria maryjne regionu i ziem przyległych.</p> <p>Temat można również zrealizować poprzez wycieczkę (pielgrzymkę) do wybranego regionalnego sanktuarium (sanktuariów), np. w Rychwałdzie, na Jasnej Górze w Ślemieniu, w Rajczy, w Przylękowie, ewentualnie w Inwałdzie, w Hałcnowie (Bielsko-Biała), "na Górze" w Szczyrku, czy "na Grabce" w Kamesznicy.</p> <p>Jako źródło podstawowych informacji można wykorzystać: W. Kolak, R. Ślusarek, ks. Z. Guskiewicz, <i>Sanktuarium Matki Bożej Kazimierzowskiej w Rajczy</i>, Rajcza 1993; W. Kolak, <i>Sanktuaria Maryjne Ziemi Żywieckiej</i>, Żywiec 1995; Z. Gogoła OFMConv., <i>Sanktuarium Matki Bożej Ziemi Żywieckiej w Rychwałdzie</i>, Żywiec 1999; S. Barcik OFMConv., <i>Sanktuarium Matki Bożej Rychwałdzkiej</i>, Rychwałd 1995; <i>Miejsca kultu maryjnego w Diecezji Bielsko-Żywieckiej. Czytania na nabożeństwa majowe</i>, oprac. ks. dr St. Lubaszka, Bielsko-Biała 2002.</p>
Historia naszej parafii.	Krótko rozwój sieci parafialnej na Żywiecczyźnie. Geneza i historia parafii, budowy kościoła, organizacji działających przy parafii. Kapliczki i inne miejsca kultu. Podkreślenie osiągnięć miejscowej wspólnoty parafialnej.	<p>Pogadanka lub rozmowa nauczająca z wykorzystaniem prezentacji multimedialnej o kościele lub parafii, pokazem kroniki parafialnej (o ile to możliwe).</p> <p>Wskazana byłaby również wycieczka do kościoła parafialnego i ważniejszych kaplic lub innych miejsc kultu, połączona z prezentacją tych obiektów, ich historii i znaczenia dla parafii, ewentualnie zgromadzonych w nich dzieł i zabytków sztuki.</p> <p>Ciekawe informacje zob.: Z. Gogoła OFMConv., <i>Sanktuarium Matki Bożej Ziemi Żywieckiej w Rychwałdzie</i>, Żywiec 1999, s. 127-133, 142-143.</p>

Język polski

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Pmoce, uwagi</i>
Język naszych dziadków.	Rozmowa nauczająca lub pogadanka o gwarze, z wykorzystaniem przykładowych tekstów i charakterystycznego słownictwa. Spotkanie z gawędziarzem ludowym.	Warto wykorzystać teksty i słowniczki ze zbiorów: J. K. Nowak, <i>Godki z Grojca dziadka i babki nieboscyków - Panie, łodpuś jim ta grzychy</i> , Warszawa 1989; A. Murański, <i>Pogodki spod Romanki</i> , Lublin 1995; W. Prochownik, M. Grzegorek, K. Paciorek, <i>Na góralskich posiadach</i> , b.m.w. 2002 Pomocny może być również obszerny i notujący nawet rzadkie i zupełnie już nie używane zwroty słownik: J. K. Nowak, <i>Słownik gwary górali żywieckich</i> , Warszawa 2000. Odnosnie powstawania nazw miejscowych zob.: K. Holly, <i>Nazwy terenowe Żywiecczyzny</i> , "Karta Groni XVII", Żywiec 1993, s. 121-138.
Poezja naszych gór.	Analiza wybranych wierszy twórców regionalnych lub twórców z grupy „Gronie”. Spotkanie z poetą ludowym (np. Piotr Duraj z Brzuśnika, Andrzej Murański z Juszczyny).	Bogaty wybór utworów zawiera "Arkusze literacki" zamieszczany poszczególnych tomach "Karty Groni". Można również wykorzystać tomiki poezji poszczególnych poetów (np. Wandy Miodońskiej, Zofii Rączki, Walerii Prochownik, Henryka Biłki, Henryka Żywotki), wydawane przez TMZZ.

Jeżeli w szkole działa koło teatralne dobrze byłoby uwzględnić w jego repertuarze sztuki o tematyce regionalnej mówione gwarą, np.: "Szopka żywiecka", wyd. St. Szczotka, "Gronie" 1938, s. 198-205; "Wesele radziechowskie" Władysława Pieronka; "Wesele górali łód Żywca" Józefa Nowaka.

Muzyka

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Pomoce, uwagi</i>
Muzyka ludowa naszego regionu.	Pogadanka lub rozmowa nauczająca połączona z pokazem w postaci prezentacji multimedialnej. Spotkanie z przedstawicielami miejscowego zespołu regionalnego lub kapeli ludowej, którzy zaprezentowaliby charakterystyczne stroje i instrumenty muzyczne, przykłady tańców i pieśni na żywo (o ile to możliwe z udziałem uczniów, zwłaszcza jeżeli niektórzy z nich do tych zespołów by należeli). Można też korzystając z dostępnych zbiorów	Można wykorzystać wydawnictwa muzyczne (kasety, płyty CD, DVD) działających prawie w każdej wsi oraz w mieście Żywca zespołów ludowych (np. gilowickich "Gronicek" i "Dolanie"; wieprzskich "Grojecowanie" i "Mali Grojciowanie"; radziechowskiego "Jodełki"; ujsolskiego "Juhas" czy milowskiego "Wierchy"). Istotnie znaczenie mogą też mieć niektóre wydawnictwa: M. Romowicz, <i>Folklor górali żywieckich</i> , Warszawa 1978; J. Bobrowska, <i>Pieśni regionu żywieckiego</i> , Kraków 1981; J. Miks, <i>Pieśni ludowe ziemi żywieckiej</i> , Żywiec 1968, wyd. 2 rozszerzone – Żywiec 1990; <i>Hej kolęda będzie! Śpiewnik kolend za zbiorów Józefa Hulki</i> , Żywiec 2006. Dobra ikonografia strojów ludowych: J. Gąsiorek, <i>Strój ludowy na Żywiecczyźnie</i> ,

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Pomoce, uwagi</i>
	opracować jedną lub kilka pieśni w celu ich publicznej prezentacji, np. pastorałki przy okazji wigilijki klasowej lub apelu poprzedzającego Boże Narodzenie.	bmw brw; K. Kolstrung-Grajny, <i>Mieszczkański strój żywiecki</i> , bmw 2007.

Plastyka:

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Treści do realizacji, materiały, uwagi</i>
Twórczość ludowa na Żywiecczyźnie dawniej i dziś.	Prezentacja multimedialna z komentarzem, pogadanka lub rozmowa nauczająca. Wycieczka do Muzeum w Żywcu – dział etnograficzny	Należy wskazać cechy charakterystyczne i dziedziny sztuki ludowej regionu (rzeźbę w drewnie i kamieniu, malarstwo naiwne, na szkle, zabawkarstwo, bibułkarstwo, itd.), przedstawić najbardziej znanych i zasłużonych twórców ludowych regionu, ze szczególnym uwzględnieniem miejscowości, w której działa szkoła, lub sąsiednich. Wiele artykułów różnych dziedzin sztuki ludowej można znaleźć w tomach "Karty Groni", np. L. Grajny, <i>Dawne ludowe malarstwo na szkle</i> , "Karta Groni XVI", Żywiec 1991, s. 235-258.
Sztuka dawnych żywieckich mistrzów cechowych.	Prezentacja multimedialna z komentarzem lub wycieczka do Muzeum w Żywcu – dział historyczny – wystawa malarstwa.	Należy wskazać cechy charakterystyczne malarstwa i snycerstwa cechowego na konkretnych przykładach zachowanych dzieł oraz przedstawić najwybitniejszych twórców. Cenne informacje zob.: K. Kolstrung-Grajny, <i>XIX-wieczni malarze żywieccy</i> , "Karta Groni XIX", Żywiec 1997, s. 64-81; <i>Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny</i> , t. III: <i>Powiat żywiecki, województwo krakowski</i> , oprac. J. Szablowski, Warszawa 1948; <i>Milówka. Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP. Przewodnik</i> . Wrocław 2003; Ks. Sz. Tracz, <i>Niebiański splendor. Opowieść o drewnianym kościele św. Andrzeja Apostoła w Gilowicach</i> , Kraków- Gilowice 2007.
Izba twórcza wybranego twórcy ludowego	Wycieczka połączona ze spotkaniem i pogadanką z twórcą ludowym oraz pokazem jego prac. Tematem pogadanki winna być jego praca, inspiracje, dzieła.	Najciekawsze izby twórcze prowadzą Anna Ficoń w Wieprzu oraz Anna i Józef Hulkowie w Łękawicy. Godne uwagi jest również prywatne muzeum „Ocalenie” stworzone przez Jana Talika w Małym Ciscu. Ponadto izby regionalne znajdują się w Lipowej (prowadzone przez byłego posła i senatora Władysława Bułkę), Ujsołach, Koszarawie i na Łysinie, a izba pracy twórczej w Jeleśni.
Zabytki architektury na Żywiecczyźnie.	Prezentacja multimedialna prezentująca główne obiekty	Należy przede wszystkim podkreślić tradycje budownictwa drewnianego i zapoznać

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Treści do realizacji, materiały, uwagi</i>
	zabytkowe i najważniejsze informacje o nich. Wycieczka szlakiem architektury drewnianej (dzwonnice, kaplice, kościoły, karczma w Jeleśni, stara chałupa w Milówce) lub zwiedzanie zabytków Żywca.	uczniów z nielicznymi jego zabytkami. Ponadto odnośnie Żywca należy przedstawić najwartościowsze obiekty zwracając uwagę na tworzących je architektów. Koniecznie należy zwrócić uwagę na konieczność i metody ochrony zabytków. Cenne informacje można znaleźć: <i>Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny</i> , t. III: <i>Powiat żywiecki, województwo krakowski</i> , oprac. J. Szablowski, Warszawa 1948; Z. Rączka, <i>Przewodnik po kościołach żywieckich</i> , Żywiec 1992; Z. Rączka, H. Żywotko, <i>Przewodnik po zamku i parku żywieckim</i> , Żywiec 1993; Ks. Sz. Tracz, <i>Niebiański splendor. Opowieść o drewnianym kościele św. Andrzeja Apostoła w Gilowicach</i> , Kraków- Gilowice 2007.

Lekcje wychowawcze

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Materiały, uwagi</i>
Co wiem o miejscowości, w której mieszkam?	Pogadanka lub rozmowa nauczająca (może być połączona z prezentacją multimedialną).	Można wykorzystać stronę internetową gminy lub zlecić wcześniej przeprowadzenie uczniom wywiadu z rodzicami. Głównym celem tej lekcji nie jest bowiem wskazanie najważniejszych miejsc, instytucji, organizacji i ludzi (np. radnych), działających miejscowości i najbliższej okolicy, ale przede wszystkim usystematyzowanie i zweryfikowanie, często niedostatecznej wiedzy uczniów na ten temat.
Nasze regionalne i lokalne zwyczaje i obyczaje.	Pogadanka lub rozmowa nauczająca, może z udziałem przedstawicielki Koła Gospodyń Wiejskich lub innej lokalnej organizacji propagującej dawne zwyczaje, obyczaje i obrzędy (np. Żywieckiego Centrum Tradycji przy TMZZ).	Traktując temat regionalnych zwyczajów i obyczajów kompleksowo, pamiętać należy o uwzględnieniu lokalnych różnic i tego, co charakterystyczne dla konkretnych miejscowości, a co wynika z wewnętrznego zróżnicowania regionu (np. wawrzyńcowe hudy, dożynki, redyk). Cenną pomocą może być zbiór artykułów: <i>Zwyczaje, wierzenia i obrzędy na Ziemi Żywieckiej. Materiały i opracowania</i> , red. M. Miodoński, Żywiec 2002.

Można również w ramach l. wychowawczych przeprowadzić pogadanki lub rozmowy nauczające odnośnie zwyczajów i obyczajów związanych z poszczególnymi świętami, np. bożonarodzeniowych, noworocznych, wielkanocnych, andrzejkowych, wielkopostnych, itp.

Geografia

<i>Tematy</i>	<i>Treści o regionie</i>	<i>Metody i formy realizacji, uwagi</i>
Miejscowość, w której mieszkam na tle regionu.	Topografia miejscowości i regionu (miasta, gminy, szlaki komunikacyjne, rzeki i potoki, pasma górskie). Określanie położenia wybranych punktów topograficznych względem innych gmin, miejscowości. Warunki terenowe, klimatyczne.	Praca z różnymi rodzajami map regionu, gminy. Prezentacja multimedialna połączona z pogadanką lub rozmową nauczającą. Wskazane byłoby wykorzystanie zbiorów zdjęć, samodzielnie wykonanych przez uczniów, np. podczas wycieczek, weekendowych wyjazdów z rodzicami, itp. Można wykorzystać wydawnictwa albumowe poświęcone regionowi, np.: H. Hermanowicz, <i>Ziemia Żywiecka</i> , Kraków 1964; T. Ziętara, <i>Krajobraz Ziemi Żywieckiej</i> , Warszawa 1986.
Krajobraz Żywiecczyzny	Należy podkreślić charakterystyczne cechy klimatu, jego lokalne zróżnicowanie, walory turystyczne regionu i możliwości ich rozwoju (agroturystyka, baza turystyczna, noclegowa); rodzaje turystyki.	Prezentacja multimedialna z komentarzem, pogadanka lub rozmowa nauczająca. Wskazane byłoby wykorzystanie zbioru zdjęć pochodzącego z wycieczek po regionie. Planowanie wycieczki w góry; praca z różnymi rodzajami map na przykładzie map regionu, poszczególnych gmin, itp. oraz dostępnymi przewodnikami. Z mapami regionu jako przykładach uczniowie mogą także pracować przy realizacji innych bardziej ogólnych tematów dotyczących np. Stratygrafii, klimatu, gospodarki itp. Z przewodników po regionie i obszarach przyległych można polecić: J. Mikołajski, J. Szołtysik, <i>Beskid Śląski. Przewodnik latem i zimą</i> , Poznań-Warszawa 1995; J. Mikołajski, J. Szołtysik, <i>Beskid Żywiecki. Przewodnik latem i zimą</i> , Poznań 1995; A. Matuszczak, <i>Doliną Soły z Żywca do Zwardonia</i> , Żywiec 1995; P. Krzywda, <i>Wokół Babiej Góry</i> , Kraków-Zawoja 2003; M. Ryczkiewicz, M. Giędanowski, <i>Spacery i wycieczki górskie po Żywiecczynie</i> , Żywiec 2005; J. Konieczny, <i>Ziemia Żywiecka. Przewodnik</i> , Rycerka Górna 2006; St. Figiel, U. Janicka-Krzywda, P. Krzywda, W. W. Wiśniewski, <i>Beskid Żywiecki. Przewodnik</i> , Pruszków 2006.

Istotną rolę dla geograficzno-krajoznawczej edukacji o regionie mogą mieć wycieczki, przy czym należy przy ich planowaniu uwzględnić zróżnicowanie topograficzne – krajobrazy Beskidu Małego różnią się pod pewnymi względami od krajobrazu babiogórskiego czy krajobrazu Beskidu Żywieckiego. Przy planowaniu

wycieczek warto wcześniej zaznajomić się również z walorami przyrodniczymi, zabytkami oraz ogólnie możliwościami poznawczymi obranej trasy, pomocne w tym mogą być wspomniane wyżej przewodniki lub kontakt z Oddziałem Babiogórskim PTTK w Żywcu.

Biologia

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji</i>	<i>Zakres materiału, uwagi</i>
Fauna i flora naszego regionu.	Prezentacja multimedialna połączona z pogadanką lub rozmową nauczającą. Przygotowywanie, a później prezentacja zielników, albumów; Wycieczki w teren połączone z obserwacją siedlisk w naturze (ścieżki dydaktyczno-przyrodnicze) Wizyty w leśnictwach.	Należy omówić gatunki charakterystyczne dla regionu, szczególną uwagę skupiając na roślinach i zwierzętach chronionych oraz endemicznych (przykład Grojca, doliny Zimnika). Większość ścieżek została spopularyzowana poprzez foldery, dostępne w urzędach gmin i nadleśnictwach. Odnoście Grojca i jego wyjątkowości cenne są prace Kazimierza Nowaka zamieszczone w "Kartach Groni" oraz praca Pawła Nejfelda, <i>Ścieżka przyrodnicza "Wzgórze Grojec"</i> , Żywiec 2001.
Jak chronić przyrodę naszego regionu?	Prezentacja multimedialna połączona z pogadanką lub rozmową nauczającą. Spotkanie z ekologiem. Wizyta w siedzibie Zespołu Parków Krajobrazowych.	Należy nie tylko omówić stosowane metody ochrony przyrody na Żywiecczyźnie, ale przede wszystkim ich skuteczność i czynniki, które ją warunkują.

Informatyka

<i>Tematy</i>	<i>Metody i formy realizacji, uwagi</i>
Co mogę w internecie znaleźć o moim regionie?	Wykorzystanie serwisów informacyjnych i stron instytucji do wyszukiwania i selekcjonowania różnych informacji (teksty, zdjęcia, filmy) o rodzinnej miejscowości, gminie, regionie oraz tworzenie prezentacji na wybrane tematy, np.: przewodników po poszczególnych miejscowościach, po gminie, regionie, prezentacji poświęconych wybranym zagadnieniom – zabytkom, przyrodzie, ważnym wydarzeniom. Do przygotowania prezentacji uczniowie mogą też wykorzystać materiały pozyskane podczas wycieczek, np. filmy, zdjęcia wykonane aparatem cyfrowym lub zeskanowane, oraz wiedzę zdobytą na lekcjach innych przedmiotów.

Pomocniczo:

Zajęcia świetlicowe poprzez propagowanie kuchni regionalnej (wypieków, potraw, produktów) – może być połączone z prezentacją i degustacją. (przepisy zob. np.: Wł. Bułka, *Wszystko po góralsku*, Żywiec 2008) oraz prowadzenie warsztatów folklorystycznych (bibułkarstwo, malarstwo na szkle, hafciarstwo).

J. angielski poprzez wykorzystywanie informacji o miejscowości, różnych dziedzinach życia i kultury, bazujących na wiedzy o regionie, posiadanej i zdobywanej przez uczniów na innych lekcjach.

Matematyka, fizyka i chemia pomocniczo poprzez uwzględnienie treści regionalnych w budowie zadań stawianych przed uczniami.

Treści o regionie wykorzystywane na lekcjach j. angielskiego, matematyki, fizyki i chemii mają przede wszystkim utrwalać wiedzę na ten temat zdobytą na lekcjach innych przedmiotów.

Wychowanie fizyczne poprzez propagowanie udziału uczniów w regionalnych i lokalnych imprezach oraz zawodach sportowych (ekobiegi, memoriały, zawody o puchary wójtów, itp)

PODSUMOWANIE

Podsumowaniem edukacji regionalnej może być konkurs interdyscyplinarny, składający się z pomniejszych konkursów, w którym uczniowie będą zdobywać punkty i wykażą się posiadaną i zdobytą wiedzą o regionie, gminie i rodzinnej miejscowości w poszczególnych dziedzinach. Konkurs może też przybrać formę jednolitego konkursu wiedzy zintegrowanej, w którym poszczególne pytania będą dotyczyły różnych dziedzin wiedzy i umiejętności. Jeżeli w szkole były prowadzone warsztaty o tematyce regionalnej podsumowanie może też przybrać formę wystawy prac wykonanych przez uczniów (np. fotografii, obrazów na szkle, kompozycji bibułkarskich).

BIBLIOGRAFIA

Zawiera tylko wybór ważniejszych i w miarę możliwości najnowszych pozycji książkowych, które mogą być pomocne przy realizacji treści proponowanych w programie i podejmowaniu własnych poszukiwań odnośnie historii i kultury Żywiecczyzny. W wielu spośród wymienionych pozycji znajdują się bardziej szczegółowe bibliografie.

Teksty źródłowe, kroniki, pamiętniki:

Autobiografia. Z ojcem Joachimem Badenim rozmawiają Artur Sporniak i Jan Strzałka, Kraków 2004

Ks. Franciszek Augustin, *Kroniki żywieckie od czasów zamierchłych do 1845 r.*, wyd. St. Grodziski, Z. Jedynek, R. Kosiński, Z. Rączka, W. Zyzak. Żywiec-Kraków 2007.

Antoni Biegun "Sztubak", *Moje życie, mój los. Wspomnienia okupacyjne i więzienne*, Biała Podlaska 2006

Inwentarze dóbr żywieckich z XVIII wieku zawierające obciążenia feudalne ich ludności, wyd. Fr. Lenczowski. Żywiec 1980

Jan Jakubiec, *Na drodze stromej i śliskiej*, Kraków 2005

Ks. Eugeniusz Janota, *Wiadomość historyczna i geograficzna o Żywiecczyźnie*, Cieszyn 1859, repr. Żywiec 2008

Andrzej Komonieczki, *Chronografia albo Dziejopis żywiecki*, wyd. St. Grodziski i I. Dwornicka, Żywiec 1987

Księga sądowa państwa żywieckiego 1681-1773, wyd. M. Karaś, Ł. Łysiak, Warszawa-Kraków 1978

Ludwik de Laveaux, *Górale beskidowi zachodniego pasma Karpat. Rys etnograficzny zwyczajów i obyczajów włościan okolic Żywca*, Kraków 1851, repr. Żywiec 2005

Stefania Łyson, *Mój pamiętnik. Historia budowy kościoła w Ciscu*, Cisiec 1993

Materiały do dziejów miasta Żywca od XV do XVIII wieku, wyd. Fr. Lenczowski, Kraków 1957

Zdzisław Marja Okuljar, *W dawnym Żywcu*, Żywiec 1997

Władysław Pieronek, *Kronika Radziechów (do 1966 r.)*. Kraków 2008

Jan Śleziak, *Pamiętnik wysiedlonego z Żywiecczyzny 1939-1945*, Kamesznica 2007

Wykazy osadników niemieckich, wyd. R. Kosiński, Kraków 2005

Opracowania, przewodniki, zbiory prac i artykułów:

S. Barcik OFMConv., *Sanktuarium Matki Bożej Rychwałdzkiej*, Rychwałd 1995

J. Bobrowska, *Pieśni regionu żywieckiego*, Kraków 1981

Ks. K. Buba, *Życie kościelne wsi i parafii Juszczyzna (ok. 1581-1980)*, Kraków 2002

R. Caputa, I. Jeziorski, *Okruchy pamięci. Z dziejów Żydów na Żywiecczyźnie*, Kraków 2000

M. Czulak, *Przewodnik po gminie Czernichów*, b.m.w. 1989 (Towarzystwo Miłośników Międzybrodzia)

M. Czulak, *Międzybrodzie Bialskie w krajobrazie*, b/w 1994 (Towarzystwo Miłośników Międzybrodzia)

M. Czulak, *Międzybrodzie Żywieckie*, b/w 1998 (Towarzystwo Miłośników Międzybrodzia)

M. Czulak, *Pieczenie regionu żywieckiego*, b/w 1999 (nakład własny autora)

M. Ćwikowska, *Żywiec na dawnej pocztówce*, Żywiec 1995

St. Dobosz, *Wojna na Ziemi Żywieckiej od kwietnia 1939 r. do kwietnia 1945 r.*, Żywiec 2004

Dziedzictwo kulturowe Euroregionu Beskidy. Materiały z konferencji: Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość Euroregionu Beskidy. Bielsko-Biała 2005

Dziś i wczoraj Fabryki Śrub w Żywcu-Sporyszu 1832-1972, Żywiec 1972

Z. Dzikowski, J. Gąsiorek, *Z dziejów Siennej 1608-2008*. Kraków-Sienna 2008

St. Figiel, U. Janicka-Krzywda, P. Krzywda, W. W. Wiśniewski, *Beskid Żywiecki. Przewodnik*, Pruszków 2006

D. Firlej, B. Rosiek, *70 lat Muzeum w Żywcu*, Żywiec 2006

K. i J. Fajakowie, *Babiogórski Park Narodowy*, Warszawa 2000

J. Gąsiorek, *Strój ludowy na Żywiecczyźnie*, b/w brw

Z. Gogola OFMConv., *Sanktuarium Matki Bożej Ziemi Żywieckiej w Rychwałdzie*, Żywiec 1999

Górale Beskidu Żywieckiego. Wybrane dziedziny kultury ludowej, red. D. Tylkowa, Kraków 1991

Gronie 1938-1939, Żywiec 2008

Habsburgowie żywieccy i ich siedziba w Żywcu, red. Z. Rączka, Żywiec 2003, wyd 2 - Żywiec 2006

Hej kolęda będzie! Śpiewnik kolend za zbiorów Józefa Hulki, Żywiec 2006 (MCK)

H. Hermanowicz, *Ziemia Żywiecka*, Kraków 1964

A. Hotwiński, *Żywiec i okolice*, Kraków 1968

L. Huczek, *Dzieje Łodygowic i ich okolic*. Łodygowice 1985

U. Janicka-Krzywda, *Niespokojne Karpaty, czyli rzecz o zbójnictwie*, Warszawa-Kraków 1986

W. Jura, *Żywieckie kapliczki, figury i krzyże przydrożne*, Żywiec 2000

J. Kachel, *Historia Łodygowic*, t. 1, b/w 2008 (Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Łodygowice)

W. Kolak, *Sanktuaria Maryjne Ziemi Żywieckiej*, Żywiec 1995

W. Kolak, R. Ślusarek, ks. Z. Guszkiwicz, *Sanktuarium Matki Bożej Kazimierzowskiej w Rajczy*, Rajcza 1993

K. Kolstrung-Grajny, *Mieszczanski strój żywiecki*, b/w 2007

J. Konieczny, *Ziemia Żywiecka. Przewodnik*, Rycerka Górna 2006

Ks. J. Kracik, *Radziechowy. Parafia z jagiellońskich czasów*, Radziechowy 1993

P. Krzywda, *Wokół Babiej Góry*, Kraków-Zawoja 2003

M. Kubica, *Widoki Żywca i Żywiecczyzny 1895-1945*, b/w 2003

M. Kubica, *Dawno temu w Jeleśni i jej okolicach*, Kraków 2006

A. Majewski, *Dzieje Korbielowa*, Żywiec 2004

A. Matuszczak, *Doliną Soły z Żywca do Zwardonia*, Żywiec 1995

J. Micherdzińska, *Bibliografia Żywiecczyzny za lata 1901-1960*, Żywiec 1971

Miejsca kultu maryjnego w Diecezji Bielsko-Żywieckiej. Czytania na nabożeństwa majowe. Oprac. ks. dr St. Lubaszka. Bielsko-Biała 2002

J. Mikołajski, J. Szoltysik, *Beskid Śląski. Przewodnik latem i zimą*, Poznań-Warszawa 1995

J. Mikołajski, J. Szoltysik, *Beskid Żywiecki. Przewodnik latem i zimą*, Poznań 1995

J. Mikś, *Pieśni ludowe ziemi żywieckiej*, Żywiec 1968, wyd. 2 rozszerzone – Żywiec 1990

Milówka. Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP. Przewodnik. Wrocław 2003

M. Miodoński, *Rynek w Żywcu przez wieki*, Żywiec 2006

Monografia Gilowic. Część I. Red. Br. Sroka. Racibórz-Gilowice 2000

Wł. Motyka, *Tam trza kwitnąć, ka sie rośnie. Podhalański ruch regionalny na Żywiecczyźnie*, Bielsko-Biała 1996

Wł. Motyka, *Tu był Piotr. Związki Jana Pawła II z Żywiecczyzną i Beskidami*. Milówka 2001

A. Murański, *Pogodki spod Romanki*, Lublin 1995

P. Nejfeld, *Ścieżka przyrodnicza "Wzgórze Grojec"*, Żywiec 2001

J. K. Nowak, *Słownik gwary górali żywieckich*, Warszawa 2000

J. K. Nowak, *Godki z Grojca dziadka i babki nieboscyków - Panie, łodpuś jim ta grzychy*, Warszawa 1989

Z. Ormaniec, *Bóg przy drogach ludzkiego losu*. Kraków-Gilowice 2007 (o kapliczkach parafii Gilowice)

M. Piela SDS, *Z dziejów parafii pod wezwaniem św. Bartłomieja w Lipowej. W stulecie wybudowania nowej świątyni*, Bagno 1996

- Prawie wszystko o Jeleśni*, b/w 1988 (Towarzystwo Miłośników Jeleśni "Pilsko")
- W. Prochownik, M. Grzegorek, K. Paciorek**, *Na góralskich posiadach*, b/w 2002 (Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Grojecowanie” z Wieprza)
- Z. Rączka**, *Przewodnik po kościołach żywieckich*, Żywiec 1992
- Z. Rączka, H. Żywotko**, *Przewodnik po zamku i parku żywieckim*, Żywiec 1993
- Z. Rączka**, *Żywiec. Rys historyczny. Od powstania miasta do 1918 r.*, Żywiec 1997
- Z. Rączka**, *Żywiec. Rys historyczny. Okres międzywojenny 1918-1939*, Żywiec 2005
- Z. Rączka**, *Żywiec. Rys historyczny. Zabłocie od powstania osady do 1950 roku*, Żywiec 2005
- Z. Rączka**, *Archiwa dóbr ziemskich Żywiecczyzny*, Żywiec 1998
- M. Romowicz**, *Folklor górali żywieckich*, Warszawa 1978
- Ruch młodowiejski na Żywiecczyźnie 1912-1972*, red. J. Janik, A. Urbaniec, Żywiec 2001
- M. Ryczkiewicz, M. Gioldanowski**, *Spacer i wycieczki górskie po Żywiecczyźnie*, Żywiec 2005
- J. Sadowski, P. Suchanek**, *Fortyfikacje Węgierskiej Górki*, Węgierska Górka 2002
- Słownik biograficzny Żywiecczyzny*, red. A. Urbaniec, t. I - Żywiec 1995, t. II - Żywiec 1997; t. III - Żywiec 2000
- A. Spyra**, *Browar Żywiec 1856-1996*, Żywiec 1996
- Br. Sroka**, *Straty poniesione przez mieszkańców Gilowic w wyniku wojny w latach 1939-1945*, b/w 2006 (Towarzystwo Miłośników Gilowic)
- P. Stachura**, *Międzybrodzie Bialskie. Dzieje i obyczaje*, Kraków 1998
- Studia Iudaica*, red. I. Jeziorski, Żywiec 2004
- K. Suchanek**, *Z dziejów Węgierskiej Górki*, Węgierska Górka 2001
- P. Suchanek**, *Fortyfikacje Jeleśni. Przyborów-Krzyżowa*, Żywiec 2004
- P. Suchanek, St. Suchanek**, „*Liberator*” w *Jeleśni*, Żywiec 2007
- D. Suchorowska**, *Najdłużej stawiali opór na Podbeskidziu. Zbrojne podziemie na Podbeskidziu 1945-1950*, Kraków 1993
- Ks. Sz. Tracz**, *Bractwa religijne w dekanacie żywieckim (1598-1772)*, Kraków 2005
- Ks. Sz. Tracz**, *Niebiański splendor. Opowieść o drewnianym kościele św. Andrzeja Apostoła w Gilowicach*, Kraków- Gilowice 2007
- A. Tyc**, *Dzieje parafii w Ciścu (1970-1997)*, Kraków 2000
- H. Woźniak**, *Na harcerskim szlaku. Zarys dziejów harcerstwa na Żywiecczyźnie w latach 1912-1975*, t. 1-2, Żywiec 1998
- H. Woźniak**, *Radziechowy. Monografia wsi*, Radziechowy 2002
- J. Wyrwa**, *Kronika Żywieckiej Fabryki Papieru w Żywcu*, Żywiec 1963
- Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny, t. III: Powiat żywiecki, województwo krakowski*, oprac. J. Szablowski, Warszawa 1948
- J. Zalitacz**, *Milówka i okolice*, Krosno 1999
- J. Zalitacz**, *Węgierska Górka*, Krosno 1999
- J. Zalitacz**, *Rajcza*, Krosno 1999
- M. Zarwański, S. Suchanek, P. Suchanek**, *Obróńcy Węgierskiej Górki*, wyd. 3 uzupełnione i rozszerzone - Cieszyn 2002
- T. Ziętara**, *Krajobraz Ziemi żywieckiej*, Warszawa 1986
- Zmagania wojenne na Żywiecczyźnie 1939-1945*, red. E. Smoczek, Żywiec 1999
- Zwyczaje, wierzenia i obrzędy na Ziemi Żywieckiej. Materiały i opracowania*, red. M. Miodoński, Żywiec 2002
- Życiorysy na Żywiecczyźnie pisane*, red. A. Urbaniec, H. Woźniak, Żywiec 2004
- Żywiecczyzna – pogranicze śląsko-małopolskie*, red. W. Zyzak, Żywiec 2005

Istotne dla niektórych zagadnień drobniejsze prace zostały również zamieszczone w kolejnych tomach „Karty Groni” (t. I-XXIV), „Groni” (t. I-V) oraz „Kalendarza Żywieckiego” (wyd. od 1994 r.). Ponadto dla planowania pewnych działań dydaktyczno-wychowawczych pewne znaczenie mogą mieć wydawane przez gminy i nadleśnictwa foldery poświęcone ścieżkom dydaktyczno-przyrodniczym.